

Vaqif Tapdıq oğlu Qurbanov, Sevda İslam qızı Abbasova¹
INTERDİSSİPLİN TƏLƏBLƏRİNƏ UYGUN AZƏRBAYCAN DİLİ TƏDRİSİNİN
SEÇMƏ FƏNLƏRLƏ ZƏNGİNLƏŞDİRİLMƏSİ: PROBLEMLƏR, VƏZİFƏLƏR

İnterdissiplin tələblər nəzəri cəhətdən qarşılıqlı təhlil (və ya tədris) tələbləri kimi anlaşılır. Yəni o deməkdir ki, bir aparıcı fəndən bir başqası diferensasiya olunur və həmin ümumi olanı zənginləşdirir. Başqa sözlə, fəndən fənn yaranır. Elmdə ona diversifikasiya da (xüsusi məqsəd ilə yaradılmış) deyilir. Bu bir fəndən bir neçə seçmə fənnin qurulması planıdır. Belə yanaşmanın funksiyası haqqında nə demək olar? Tutaq ki, Azərbaycan dilinin tədrisi metodikasından şagirdləri dilçiliyin ayrı-ayrı şöbələrinin tədrisi yaxud rəbitəli nitq, lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi daha optimal bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələndirmək mümkündür. Həm də belə bir elmi didaktik fərziyyəyə tamamilə uyğun gəlir. Azərbaycan dilinə də eyni dərəcədə şamil edilir. Çünki bir təlim dili kimi aparıcı fənn olaraq çoxsahəlidir, onun orfoqrafiya- orfoepiya, nitq mədəniyyəti, nitq inkişafı kimi aspektini ümumi şəbəkədə gözlənilən nəticələrə çevirmək olmur. Bəli, dil təlimi əhatəli təlim meydanıdır. Nə qədər desək ki, indiki təlim ümumiləşdirici tərəkür təlimidir, onu fəlsəfə kimi deduktiv yolla öyrətmək lazımdır, yenə də konkretləşdirilməyə, xüsusiləşdirilməyə ehtiyac yaranır. Həyat da, cəmiyyət də uran nüvəsi kimi parçalanmalara, dəyişmələrə meyillidir. Tədris müəssisələri də, fakültələr də diversifikasiya prosesi keçirir, parçalanır yenisi yaranır. O da parçalanır. Atomun özü də parçalanır. Pedaqogika da dilçilikdə əvvəlcə ümumi pedaqogika ümumi dilçilik kimi öyrənilir, sonra növlərə görə ayrılaraq və ya parçalanaraq yeniləşir. Bunlar hamısı metodik-didaktik arselanı da zənginləşdirir, yeni təlim nəticələrinin də yaranmasına səbəb olur.

Orta ümumtəhsildə də Azərbaycan dili fənnində fonetika, leksika, söz yaradıcılığı, qrammatika, habelə dil tarixi, nitq mədəniyyəti və üslubiyyat V-XI siniflərdə üstünlük dərəcəsinə görə ardıcıl şəkildə öyrənilir. Ali pedaqoji təhsildə isə dil tarixi, nitq mədəniyyəti, üslubiyyat, eyni zamanda həmin fənlər dərinlik məqsədilə seçmə fənlər kimi öyrədilir.

Seçmə fənlər fakültativ fənlərdir. Şagirdlər onların haqqında məlumata Azərbaycan dilinin tədrisi metodika fənnini keçərkən inteqral şəkildə tanış olmuşlar. Daha sonra isə diferensial, mphaşkiləndirmə, zəhginləşdirmə prosesi gedir. Bu üç fənnin zənginləşdirilməsi məsələlərindən qabaqcıl təcrübə də var ki, təbii ki, problemləri də var. Problemlərindən danışmaq bunları deməyə bilmərik.

1) Nitq mədəniyyətinin tədrisi ilə natiqlər məşqul olmur.

2) Nitq inkişafı və digərlərinin təlim nəticələri, standartları toxdur və ona görə də gözlənilən nəticələr son nəticələrə çevrilir.

3) Hər dərəcənin sonu ümumiləşdirici drəslərlə tamamlanmır və s.

Müşahidə olunan nöqsanlar təcrübəmizə əsasən deyərək bilirik ki, seçmə fənlərin təlim nəticələrinin və yaxud məzmun standartlarının yaradılmaması ilə əlaqəlidir. Düzdür, ali məktəbdə fənn standartlarının müəyyənləşdirilməsinə hələlik cəhd edilməmişdir. Bunun üçün ilk növbədə dövlət standartları, daha sonra isə fənn standartları yaradılmalıdır. Lakin təlim nəticələrini yaratmaq pedaqoq, psixoloq, metodist, proqramistlərin işidir. (Bax: 1;2;3;4;5;6) Məgər bu vəzifəni icra etmədən təlim işində uğur qazanmaq mümkündürmü? Seçmə fənlər üzrə təlim nəticələrini həm də uğur qazanmaq mümkündürmü? Seçmə fənlər üzrə təlim nəticələrini həm mövcud olan, yeni öyrədilən və həm də yeni seçmə fənlərə dair müəyyən etmək bu gün təxirəsalınmaz işdir. Biz bundan başlamaq istəyirik. Verdiyimiz tövsiyələri bir daha həmkarlarla bölüşmək fikrindəyik.

Bunlar yeni diversifikasiyasını (tərənməmiş, yeni yolla yaranmış zərurət hesab etdiyimiz fənlərin təlim nəticələrinə aşağıdakıları nümunə gətirik.

Müəllimin nitq mədəniyyətinin tədrisi texnologiyası seçmə fənni üzrə

Tələbə

1. Nitq və tərəkür anlayışlarının xüsusi və ümumi cəhətlərini şərh etməyi və öyrətməyi bacarır

2. Ədəbi tələffüz normaları ilə oxuyub- danışmaq səriştəsi aşılaya bilir.

3. Daxili və xarici nitq anlayışına bələd olduğunu, nitqin tərəkürü doğurduğunu və onu ifadə etdiyini sübuta yetirə bilir.

4. Mədəni nitqin normalarının ədəbi dilin normalarına əsaslanmasını mənimsədə bildiyini nümayiş etdirir.

5. Müəllimin nitqinin cəlbədicisi, təsiredici, öyrədici, habelə ümumiləşdirici olmasının zəruriliyinə dair məruzələr hazırlayır, təqdimatlar edir.

6. Nitqində Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Fəzuli, Mirzə Ələkbər Sabir və başqa klassiklərin, xüsusən də ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi natiqlik kursuna bələd olduğunu və bu kurslar üzrə təqdimatlar keçirmək bacarığını nümayiş etdirir.

Mətnin oxusu didaktikası və metodikası seçmə fənni üzrə

Tələbə

1. Oxu strategiyası üçün vacib olan tələbləri öyrəndiyini və öyrədə biləcəyini nümayiş etdirir.

2. Ədəbi tələffüz normalarına əməl etməyin zəruriliyini şərh etməyi bacarır.

3. Mətn üzrə oxu prosesini dinləmə, anlama və danışma, habelə yazı və dil normaları ilə vəhdətdə aparmaq metodikasına yiyələndiyini nümayiş etdirir.

¹ Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosentləri

4. Səssiz və səslə oxu motivasiyasından istifadə etməyi bacardığını göstərir.
5. Mətn oxusu üzrə aparılan müxtəlif məqsədli işlər və təqdimatlar keçirməyə bələd olduğunu nümayiş etdirir.
6. Dinləmə mətnindən müxtəlif məqsədlərlə, o cümlədən ifadəli və bədii, habelə qiymətləndirmə vasitəsi kimi istifadə etməyi bacarır.

Azərbaycan dilində işgüzar və akademik kommunikasiya

Tələbə

1. Funksional üslublarda yazılar anlayışına dəqiq yiyələndiyini göstərə bilər.
2. İşgüzar yazıların üslubi cəhətdən spesifik cəhətlərini şərh etməklə öyrətməyi bacarır.
3. Ərizə, müraciət, hesabat, məktub, xüsusən də intensiv mesaj yazmaq qaydalarının ümumi və spesifik cəhətlərini əsaslandırmaqla bilir.
4. İşgüzar yazıların kommunikasiya və informasiya vasitəsi kimi mühüm sənəd olduğunu şərh etməyi bacarır.
5. Mesaj yazmanın ən optimal kommunikativ vasitə olduğuna dair sübutlu mühakimə ilə çıxış edə bilər.
6. İşgüzar yazıları forma və məzmununa görə təhlil etmək və qiymətləndirmək texnikasına bələd olduğunu nümayiş etdirə bilər.

Məzmun xətləriarası inteqrasiyaların didaktik əsasları seçmə fənni üzrə

Tələbə:

1. Məzmun xətlərindən hər birinin hansı məqsədlərdən interdisciplin təşkil ediyini öyrətməyin yollarına bələd olduğunu göstərir.
2. Məzmun xətlərinin bir-birinə məntiqi, ierarxik ke. idlərinin səbəbini şərh edə bilər.
3. Dil qaydaları məzmun xətti üçün də dinləmə anlama və danışma, oxu, yazının əsas olduğuna dair dolğun təqdimatlar etməyi bacarır.
4. Ümumiləşdirici təkrar dərslərdə təkcə dil qaydalarına deyil, eyni zamanda oxu və yazı məzmun xətlərinə dair çalışma nümunələri yarada bilər.

5. Yoldaşlarının cavablarını nəzəri və təcrübə cəhətdən qiymətləndirmə didaktikasına yiyələndiyini nümayiş etdirir.

Azərbaycan dilini ibtidai sinif müəlliminə də, orta məktəbin filoloq ixtisaslı müəlliminə də dərindən və hərtərəfli aşılamağın ən birinci şərti müəllim hazırlığı ilə əlaqədardır. Belə ki, müəllim dil təlimində əsas fənlərin, seçmə fənlərin necə hansı səbəbdən törəməsindən, təlim nəticələri, məzmun xətlərinin qurulması zərurətinin olmasından baş çıxarmalı, gözənilən nəticələri son nəticəyə çüvirmək yollarının didaktik metodisti olmalıdır. Ali təhsil müəssisələrində dərs deyən Azərbaycan dili müəllimləri ibtidai və orta ümumtəhsil fənn kurikulumlarına hər gün baxmalı və nəzərə almalıdırlar ki, o, ümumi sistemdən təcrid şəkildə fəaliyyət göstərə bilməz. Sistem fasiləsiz dövr edən sistemdir. Orta məktəbdə hər bir dərsləyin məzmununa uyğun metodik vəsait var. Həmin vəsaiti fənn müəllimi də, metodist və ya didakt da (dərs qurmaq ustalığı olan təlim nəzəriyyəçisi) mükəmməl bilməlidir. Bunun üçün onlar nırhum alimimiz Abdulla Mehrabovun əsərlərində qaldırılan məsələlərə, o cümlədən kurikulumların hazırlanması və tətbiqi ilə bəli Ənvər Abbasov, Aydın Əhmədov, Afət Süleymanova, Nəzakət Mehdiyeva, Gülarə Xudiyeva və başqalarının açıqlamalarına biganə qalmamalıdırlar. (Ba:9, s. 34-54; 54-64; 64-74; 93-109; 109-120)

Bu gün dil tədrisindən orta məktəbdə ali təhsil didaktikası inteqratif fəaliyyət göstərməlidir. Bu fəaliyyətə dinamizm vermək, seçmə fənlərin strategiyasını qurmaq və strategiyasını müəyyənləşdirmək mühüm şərtidir.

Güman edirik ki, həmkarlarımız bizimlə bu fikirdə həmrəy olacaqlar: elm. fənn. təhsil son nəticələrlə ölçülür. Ölkəyə savadlı kadrlar dil duyumu və nitqi parlaq səviyyəsi intellektual gənclər hazırlamaq ən ümdə vəzifəmizdir.

Bir sözlə “Təhsil millətin gələcəyidir” Odur ki, təlim və ya tədris dili olan fənni müasir tələblərə uyğun öyrətməyə bərluyuq.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abbasov Ə. M. Yeni kurikulumların seçiyəvi xüsusiyyətləri. Kurikulum jurnalı, 2008, № 1.
2. Əhmədov A. Ümumitəhsil sistemində kurikulum islahatları: real nəticələrə doğru. Kurikulum jurnalı, 2008, № 1.
3. Əlizadə Ə. Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür? İdeyalar, prinsiplər, problemlər. Psixopedaqoji araşdırmalar. Bakı, Adiloğlu, 2001.
4. Mehrabov A. O. Azərbaycan təhsilinin problemləri. Bakı, Mütərcim, 2007.
5. Mehrabov . O. Təhsildə sistemli yanaşma: mahiyyəti və məzmunu. Azərbaycan məktəbi, Bakı, 2007. № 1.
6. Həsənov M, Cəfərova N., İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Dərslük. II hissə. Bakı, Mütərcim, 2013.
7. Qurbanov V. T. Ramızadə N. R. Məsələyə müasir baxış. Pedaqoji Universitetin xəbərləri. 2019, № 1, s. 67.
8. Qurbanov V. T., Abbasova S. İ. Tədris prosesində inteqrasiya. “Məktəbəqədər və ibtidai təlim” jurnalı, 2017 ...
9. Kurikulumların hazırlanması və tətbiqi. Kövsər” nəşriyyatı, Bakı, 2008. 224 s.
10. Cəfərova N. Orfoqrafiya və orfoepiya təliminin metodik əsasları. Bakı, ADPU, 2021.
11. Cəfərova N. İbtidai siniflərdə strategiyalı oxu problemləri. ADPU, V Bakı, 2021. 210 s.

Açar sözlər: Azərbaycan dilinin tədrisi İnterdissiplin tələblər, diversifikasiya, seçmə fənlər

Ключевые слова: преподавание азербайджанского языка междисциплинарные требования, диверсификация, факультативные предметы.

Keywords: Teaching the Azerbaijani language Interdisciplinary requirements, diversification, elective subjects

Обогащение преподавания азербайджанского языка элективными предметами в соответствии с требованиями междисциплинарности: проблемы, задачи

Резюме

В классическом смысле система разделения по тематикам создается вакцинацией посредством научного анализа. Эта система включает концентраты начального, неполного среднего, полного среднего и высшего образования. Каждый из этих концентратов образует отдельную подсистему. В общем, они называются системой промежуточного обучения.

Преподавание азербайджанского языка в системе высшего педагогического образования также является уникальной дидактической системой. Один из способов полностью понять это - диверсифицировать предметы по выбору (т.е. дополнительные тактические ориентиры). Придать новый динамизм тем, кто следит за общим курсом, - это функциональная деятельность факультативных предметов. У нас есть факультативные предметы, но нужны новые. Если есть результаты обучения, факультативные занятия становятся более оптимальной или эффективной стратегией. В статье проясняются такие вопросы.

Enrichment of Azerbaijani language teaching with elective subjects in accordance with the requirements of interdisciplinary: problems, tasks

Summary

In the classical sense, a system of division by subject is created by vaccination through a scientific analysis. This system includes primary, incomplete secondary, upper secondary and higher concentrates. Each of these concentrates forms a separate subsystem. In general, they are called the break education system.

The teaching of the Azerbaijani language in higher pedagogical education is also a unique didactic system. One way to fully understand it is through diversification into elective subjects (ie, additional tactical orientations). Giving new dynamism to those who follow the general course is a functionalological activity of elective subjects. We have elective subjects, but new ones are needed. If there are learning outcomes, electives become a more optimal or effective strategy. The article clarifies such issues.

Rəyçi: dos. E.Vəliyeva